

НАСЕЛЕННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Наталія САВЧЕНКО (Кіровоград)

У статті участь населення (громадян, громадських організацій, громадсько-педагогічних рухів) у позашкільному вихованні молоді розглядається як субкультурне явище.

В статье участие населения (граждан, общественных организаций, общественно-педагогических движений) во внешкольном воспитании молодежи рассматривается как субкультурное явление.

Ключові слова: позашкільне виховання, громадсько-педагогічний рух, субкультурне явище.

Постановка проблеми. Дослідження історії польських громадсько-педагогічних рухів XIX – XX ст., становлення теорії і практики польської позашкільної педагогіки переконливо свідчить, що під суспільною педагогікою, творцем якої є Г. Радлінська та її послідовники, розуміється не тільки робота з населенням (дітьми, підлітками, молоддю, батьками), а насамперед робота населення з населенням у сфері дозвілля, виховання підлітків у колективі і через колектив. В рамках широкого «педагогічного руху» можна виокремити як відносно самостійні «течії» рух соціально-педагогічний і рух суспільно (громадсько)-педагогічний.

Перший – це діяльність «традиційних» соціальних педагогів, другий – діяльність «населення».

Звичайно, такі поняття як «соціальне» і «суспільне» можуть читатися і як синоніми, але важливо розмежувати ці поняття: під «соціальним вихованням» ми будемо розуміти «роботу в соціумі» представників адміністративно-командної системи, а під «суспільним (громадським) вихованням» – «педагогічну самодіяльність» самого населення зі створення виховних спільнот.

Аналіз досліджень і публікацій. Розуміння надзвичайно великої ролі громадської ініціативи, громадських організацій у житті польського суспільства знайшло відображення у цікавій концепції влаштування вільного життя після відновлення незалежності, яку в кінці XIX ст. запропонував польський філософ і соціалістичний діяч Едвард Абрамовський. Ця концепція не передбачає утворення суверенної держави, а, натомість пропонує передачу її функцій асоціаціям громадян.

Е. Абрамовський доводив, що громадські асоціації є структурами, які забезпечують значно повніші гарантії реалізації громадських завдань і громадянських свобод, ніж може це зробити найдемократичніша держава. Е. Абрамовський зокрема зазначав: «... ми можемо сміливо твердити, що щодо проблем людського життя, які множаться безперервно, щодо його все більшої мінливості, зростання кількості типів і напрямів, розвитку індивідуалізму груп та індивідів, які все важче підігнати під загальні норми, цей тип громадської організації, який представляють асоціації, є типом майбутнього, наступником сучасної держави» [5].

Після відновлення державної незалежності змінилася модель відносин між державою і громадськими організаціями. Місце опозиційного становища громадських організацій щодо держави-загарбниці займають відносини, які можна визначити як дуальну модель, – за якої держава і громадські організації – кожне окремо – фінансують і задовольняють певні громадські потреби.

К. Коралевський, окреслюючи характерні риси приватної благодійності і публічної опіки, так писав про користь від їх взаємної співпраці: «Приватна благодійність, сперта на широку громадянську ініціативу, впроваджує до своєї діяльності різні форми допомоги, які далеко відходять від юридичних шаблонів, і практики органів публічної благодійності, через що дає можливість надання допомоги з якомога повнішим врахуванням тих духовних і матеріальних потреб тих, хто змушений користуватися добродійною допомогою» [7, с. 83].

Відомі у Польщі вчені-педагоги К. Денек, Я. Малиновський та інші звертають увагу на необхідність змін у практиці закладів позашкільної освіти і виховання, які б мали на меті врахування статі і віку вихованців. «Щоб не було так, як то неодноразово спостерігається, що пропозиції занять враховують головним чином інтереси вихованців молодшого шкільного віку, а особливо дівчаток [6, с. 67]. Пропозиції привабливих для підлітків-хлопців занять надзвичайно потрібні, – оскільки саме їм, як свідчить досвід, бракує зразків повноцінного проведення вільного часу, тобто зразків поведінки, яка б не вела до деморалізації і суспільної патології. Вільний час, наповнений нудьгою і пошуком сумнівних розваг, швидко зводить молодь, і то щораз молодшу, на шлях, що веде до вживання алкоголю і наркотиків а звідси вже один крок до індивідуальної та колективної злочинності. Брак реальних пропозицій, і насамперед тривалих, впроваджуваних всупереч різним перешкодам – менш або більш об'єктивним, – має наслідком розширення «загрози деморалізації» молоді (К. Денек, Я. Малиновський, А. Радкевич-Вінницький, М. Нощик-Бернасевиц, К. Затонь, Й. Іздебська та ін.). Замість того, щоб проводити свій вільний час з користю у майстернях

будинків культури, світлицях, на спортивних майданчиках, рекреаційних і туристичних трасах, молодь, залишившись поза контролем дорослих, юрмиться на задвірках, у занедбаних парках, в «галереях» (galeries; на жаль, тут мова йде не про художні галереї, а про величезні торгівельні приміщення («супермаркети»), які, особливо в холодні дні, ваблять не тільки теплом, музикою, але й можливістю «поживитися» з полиць, переповнених продуктами харчування та іншими товарами) [9].

Постановка завдання. У нашій статті ми ставимо собі за мету розглянути громадську ініціативу, участь населення (громадян, громадських організацій, громадсько-педагогічних рухів) у позашкільному вихованні молоді як субкультурне явище.

Виклад основного матеріалу. Як показує наше дослідження генези польської позашкільної освіти, вже в останній чверті XVIII ст. певна частина громадськості відчула потребу «прийти на допомогу» дітям і створити розумні умови для їх життя, розвитку і введення в культуру («вступу до дорослого життя», «підготовки до життя»).

Проте, не маючи через іноземну окупацію можливості здійснити, говорячи словами С. Шацького, «ідею розумної школи» у шкільних установах, учасники громадсько-педагогічних рухів (далі – ГПР) змушені були реалізовувати її у позашкільній сфері.

Громадські організації, як зареєстровані офіційно, так і нелегальні, засновувалися з ініціативи шляхти, духовенства, а з часом – інтелігенції, як правої, так і лівої політичної орієнтації. Вони взяли на себе функції неіснуючих національних державних установ і сприяли збереженню польської національної ідентичності. Ці релігійні і світські братства, товариства, фундації, народні банки, християнські професійні спілки і діяльність католицького Костелу, а також чернечих орденів підтримували патріотичний дух і були, окрім сім'ї, основними установами культивування національної ідентичності в умовах окупаційного режиму.

Позашкільна сфера (сфера дозвілля) стала «екологічною нішою» ГПР і «полем самореалізації» для новаторів у справі виховання «Якщо думати про педагогічний рух у цій сфері, – писав С. Шацький, – то він повинен розвиватися під гаслом: “Повернемо дітям дитинство”» [4]. ГПР XVIII – XX ст. у різних країнах, у тому числі й на польських та українських землях дійсно свідомо або інтуїтивно рухалися під цим гуманістичним гаслом.

Кожна з течій ГПР свого часу (за тієї чи іншої соціокультурної ситуації) здійснювала в суспільстві дуже важливі функції, пов'язані зі створенням умов для соціалізації і самореалізації підростаючих поколінь.

Це не тільки функції, пов'язані з освоєнням культури як культурного середовища, культурної спадщини і культури поведінки (що

саме по собі цінне). Це ще функція відтворення в суспільстві патріотизму і альтруїзму (поки що дуже мало усвідомлювана в сучасному українському суспільстві щодо її важливості). Термін «альтруїзм» тут розуміється не стільки в аспектах «милосердя», «доброчинності», «добрих справ» (що є традиційними соціальними цінностями в культурах, сформованих під впливом християнства), скільки в аспекті профілактики відчуженого ставлення до соціокультурних цінностей.

Громадсько-педагогічні рухи (течії) можна (і слід) розглядати як субкультурні явища. Термін «субкультура» з'явився в 60-х рр. ХХ ст. у зв'язку з аналізом альтернативних молодіжних рухів на Заході, які одержали узагальнену назву «контркультура» за «навмисне протистояння нормам і зразкам пануючої культури» (Див.: [1, с.16]).

Пізніше «термін “субкультура” виявив свій великий внутрішній потенціал, став використовуватися при аналізі будь-яких, достатньо чітко виділених культурних спільнот і поступово позбавлятися негативного відтінку при вживанні» (Див.: [2, с. 8-9]).

Субкультура «означає культурну спільність, що виокремлюється за певними схожими рисами та ознаками» [2]. Субкультури можуть бути «формальними» (наприклад, партії, професійні об'єднання). Іноді «вони мають напівформальний характер, як, скажімо, соціокультурні рухи» [2].

Для субкультур (або інакше – субкультурних об'єднань) характерні «безпосередні зв'язки між тими, хто їх складає» [2]. На особистісному рівні належність до субкультури виявляється у способі і стилі життя.

Субкультури можуть бути соціально позитивними і небезпечними (злочинців, наркоманів тощо). Субкультури – це не тільки «накопичувачі різноманітності в культурі» [1, с. 19], але й часто (інноваційні субкультури) є «лабораторіями майбутнього», природними стихійними «експериментами» на шляху руху культури» [1]. У ситуаціях соціокультурних криз, переходів «молодіжні субкультури стають джерелом культурних інновацій..., важливою складовою, а інколи й ядром нового напрямку в мистецтві, основою для вирішення соціально значущих технічних завдань» [2, с. 97].

Все це «передбачає ретельне вивчення принципів формування молодіжних субкультурних об'єднань і можливостей активізувати їх соціально корисний культурний потенціал для підвищення якості життя» [2, с. 98].

Розглядаючи громадсько-педагогічні рухи та їх складові – течії, як своєрідні субкультури і субкультурні об'єднання, можна виокремити як загальні, так і особливі їх ознаки. До загальних ознак слід віднести «стартові» особливості:

1) позиція ізоляціонізму як «ідеологія замкнутості» (в тій чи іншій мірі притаманна членам об'єднань, особливо «на перших порах»);

2) позиція аполітичності (прагнення відійти від «світу дорослих»);

3) позиція радикальної модернізації (уявлення про необхідність докорінної зміни способу життя).

Слід враховувати, що «всі молодіжні субкультури проходили схожий шлях – від опозиції домінуючим у суспільстві культурним нормам до розсіювання і поглинання їх останніми, від зародження стилю, якому слідували одиниці, до швидкого розповсюдження його вшир» [3, с. 38].

«Стартові позиції» поступово змінюються на протилежні. Субкультура, що спочатку відособлюється як «секта», прагне стати «світовою релігією». Аполітичність змінюється активним включенням у політичну діяльність. Позиція радикальної модернізації змінюється позицією освоєння культурної спадщини і збереження традицій. Створюване як інститут самореалізації субкультурне об'єднання трансформується в «інститут соціалізації» і навіть «інститут адаптації».

До особливих ознак громадсько-педагогічних течій як субкультурних спільнот слід віднести педагогізованість, для якої властиві:

1) «авторський» характер походження (на відміну від типового для більшості молодіжних субкультур анонімного характеру);

2) «педагогічне забарвлення» діяльності лідерів (особливо в офіційних документах);

3) переважання дитячого і підліткового контингенту;

4) це значною мірою (особливо «на старті») організації не «самих молоді», а організації «для молоді».

Проте було б неправильним вважати громадсько-педагогічні течії явищем виключно педагогічним, оскільки, на відміну від традиційної «шкільної», це – «інша педагогіка». Це педагогіка, підкреслимо, суспільна – не за об'єктом дії, а за суб'єктом (Г. Радлінська). У ній не держава, не пануюча педагогічна культура є суб'єктами діяльності, а субкультура (субкультурні об'єднання та їх лідери).

Це «розмежування» має принципово важливе значення, насамперед з тієї причини, що «стала абсолютно очевидною неадекватність раніше встановленої державної системи загальної соціалізації і професійної підготовки вже кількох поколінь молоді» [2, с. 97].

В той же час соціалізація і самореалізація молоді у багатьох субкультурних об'єднаннях і громадсько-педагогічних течіях виявилася ефективнішою.

Польські теоретики і практики позашкільної освіти сходяться сьогодні на думці, що в контексті наслідків трансформації суспільного ладу та цивілізаційних змін надзвичайно актуальною є значно більша зацікавленість з боку влади, громадськості, педагогів вільним часом

молоді. Необхідні невідкладні практичні дії для відновлення позашкільних занять, розширення їх діапазону. Ці заняття повинні бути привабливими для молоді, проводитися добре підготовленими позашкільними педагогами та інструкторами. Особливо важливим є те, щоб пропозиція цих занять була спрямована не тільки на молодих людей, про розвиток яких піклуються їх батьки, але й на тих, що знаходяться під загрозою деморалізації, марнують свій вільний час.

С. Точек-Вернер зупиняється на характеристиці необхідних умов для ефективності позашкільних занять. Позашкільні заняття не можуть бути продовженням шкільних уроків. Вони можуть з ними кореспондувати, відрізняючись, однак, від уроку організаційними формами, атмосферою, зацікавленістю.

Щоб зробити позашкільну освіту ефективною, необхідні певні умови, серед яких на особливу увагу заслуговують: позитивна налаштованість на широку сферу позадидактичних впливів – як з боку учня, так і його батьків; привабливість і різноманітність пропонованих центрами позашкільної освіти і виховання занять; фінансова доступність для молоді з сімей, доходи яких нижчі від середнього розміру, чи навіть (або й особливо) які головним чином (або й виключно) утримуються з соціальної допомоги. Для цих останніх позашкільні заняття є найчастіше єдиним шансом безпосереднього контакту зі світом, їм цілком невідомим; можливістю побачити «інакше життя», ніж у їх родинах.

Позашкільні заняття мають бути доступними для дітей, що походять з патологічних сімей чи для так званої важкої молоді. Для згаданого автора очевидно, що у цьому останньому випадку необхідна особлива кваліфікація інструктора-вихователя, а також відкритість на співробітництво з іншими суб'єктами (особами та інституціями) виховного середовища (соціальні працівники та ін.) [11].

Необхідна особлива увага до кадрів закладів позашкільного виховання: тут, мовляв, не місце випадковим людям, які потрапляють на роботу сюди тільки тому, що не було вакансії у відповідній для їх освіти інституції, а працевлаштування в закладі позашкільної освіти ними розуміється як свого роду «очікування кращого місця». Немає ніякого сумніву, що вчителі та інструктори мають бути добре фахово підготовлені до виконання поставлених перед ними завдань, мати відповідні професійно-педагогічні компетенції а також відповідні особистісні якості, які сприяють встановленню відповідного емоційного контакту з вихованцями. Необхідним елементом особистості педагога (вихователя, інструктора) закладу позашкільної освіти є також морально-етична позиція, яка виявляється, зокрема, у «якості особистого педагогічного заангажування» а також високій педагогічній культурі [11, s.292].

Слід шукати нові форми і наповнювати новим змістом ті, що вже впродовж тривалого часу користуються великим успіхом. Слід покінчити з практикою, коли певні заняття проводяться «тільки тому, що інструктор нічого іншого не уміє, а його позиції в закладі настільки сильні, що немає можливості вплинути на нього, аби він розширив свої практичні кваліфікації або ж покинув заклад» [11, s.293].

Стає особливо зрозумілою велика занепокоєність цитованого нами автора та багатьох інших, коли взяти до уваги непоодинокі голоси педагогів, які твердять, що «загальна педагогічна свідомість сучасних польських позашкільних педагогів низька і бідна змістовно на гуманістичні цінності» [10, s.47].

Висновки. Польські громадські ініціативи в царині позашкільної освіти молоді були виявом патріотичних прагнень і водночас результатом впливу вітчизняних і європейських концепцій опіки, в яких поєднувалася опікунська діяльність з виховною програмою. Слід наголосити, що діяльність польських опікунсько-виховних організацій фінансувалася майже винятково завдяки пожертвам польського суспільства. Особливо підкреслимо роль Костелу і католицьких чернечих орденів у справі захисту національних традицій і зміцнення національного солідаризму в період окупації.

Польські дослідники вказують на актуальність і в нинішніх умовах положень, сформульованих теоретиками позашкільного виховання в середині минулого століття. Йдеться про те, що, по-перше, шкільні позакласні і позашкільні заняття не повинні конкурувати між собою. Навпаки, вкрай необхідним є співробітництво, і, більше того, – координація роботи школи і закладів позашкільної освіти і виховання. По-друге, першочергова роль у справі координації шкільного і позашкільного виховання має належати спеціалізованим в галузі культурно-освітньої та спортивної роботи відділам місцевого самоврядування, працівники яких мають у своєму розпорядженні необхідні «інструменти» (і не тільки фінансові) і повинні уважно вивчати потреби місцевого середовища. Корисним тут може бути перевірений вже на практиці метод організації місцевого середовища, що базується на ретельному моніторингу і добре підготовленому плані дій, покликаних активізувати місцеву громадськість.

По-третє, методично грамотна координація шкільного і позашкільного виховання – не єдине завдання місцевого самоврядування. Воно повинне також створювати умови для сприяння ініціативі (громадській і приватній) і розвитку діяльності, спрямованої на корисне проведення вільного часу дітьми і молоддю.

По-четверте, слід зважати на те, що школа у багатьох місцевостях є якщо не єдиним, то основним закладом, що працює з дітьми і молоддю.

Це стосується особливо сіл і містечок, де часто немає інших закладів освіти, культури, рекреації, спорту. Тому, саме спираючись на шкільну інфраструктуру, потрібно створювати умови для роботи на користь наймолодших місцевих мешканців. Варто тут звернутися до перевірених зразків проведення вільного часу, які школа може запропонувати не тільки своїм учням, але також випускникам, які продовжують освіту у закладах, розташованих поза своєю місцевістю, а обмеження, пов'язані з перевезеннями (організаційні, фінансові та ін.) є настільки важливими, що роблять неможливою участь молоді у позакласних або позашкільних заняттях поза місцем проживання.

Звертаючись до проблематики координації діяльності на користь молодших членів місцевої громади, польські дослідники позашкільля вважають, що реалізація дій, спрямованих на розвиток активності, здоров'я і соціалізацію змісту вільного часу учня вимагає об'єктивних умов, свідомого впливу і взаємодії всіх середовищ (спільнот), інституцій і організації виховання. Освітня діяльність у цій царині повинна стосуватися двох загальних завдань:

а) профілактичних – які полягають в тому, щоб елімінувати або мінімізувати невігідні явища і процеси у сфері вільного часу школярів, а також

б) творчих – змістом яких є інспірування і привчання до моделей поведінки у вільний час, пов'язаних з творчими пошуками, засвоєнням вищих цінностей, підсиленням шансів креативного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Матвеева С.Я. Субкультуры в динамике культуры // Субкультурные объединения молодежи: критический анализ. - М., 1987.
2. Орлова Э.А. Субкультуры в структуре современного общества // Субкультурные объединения молодежи: критический анализ. - М., 1987.
3. Рылеева С.И. Ограниченность социолого-культурологических интерпретаций молодежных субкультур. – В сб.: Субкультурные объединения молодежи: критический анализ. - М., 1987, с. 38).
4. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения. В 4-х т. – М., 1963. – Т.2.
5. Abramowski Edward, Idee Społeczne Kooperatyizmu, «Znak», 1981, nr 324, s. 726.
6. Denek K., Poza szkolna ławka, Poznań 2002.
7. Koralewski K., Opieka Społeczna (Dobroczynność Publiczna), Wrocław 1960.
8. Malinowski J. A., Czas wolny – między twórczym rozwojem a patologią, [w:] „Edukacja jutra”. XIII Tatrzańskie Seminarium Naukowe, T. 1, K. Denek, W. Starościak, K. Zatoń (red.), J. Izdebska, T. Sosnowski. Wrocław 2006.
9. Malinowski J. A., Marginalizacja społeczna i wykluczenie – zjawiska wpisane w oblicze edukacji szkolnej, [w:] Wykluczenie i marginalizacja społeczna. Wokół problemów diagnostycznych i reintegracji psychospołecznej, K. Białobrzaska, S. Kawula (red.), Toruń 2006.
10. Olubiński A., Socjalno-wychowawcze problemy postkomunistycznego społeczeństwa, Toruń 1997.
11. Toczek-Werner S., Czas wolny ucznia – nowe wyzwanie dla działalności edukacyjnej w szkole, [w:] „Edukacja jutra”. XIII Tatrzańskie Seminarium Naukowe, t. 2: K. Zatoń, T. Koszycz.

M. Sołtysik (red.), Wrocław 2007.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: теорія і практика позашкільної освіти молоді у Польщі.